

תבונות

הגות עיון ופשט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

נצחיות חג הפורים

לחג הפורים ולמצוותיו יש מעמד נצחי, בשונה משאר המועדים, וכפי ששנינו:

כל המועדים עתידין ליבטל, וימי הפורים אינן בטלים לעולם (ילקוט שמעוני. משלי).

רבי יוחנן אמר: הנביאים והכתובים עתידין ליבטל, וחמשת ספרי תורה אינן עתידין ליבטל, מה מעמא? "קול גדול ולא יסף". רבי שמעון בן לקיש אמר: אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל. נאמר כאן "קול גדול ולא יסף", ונאמר להלן "זכרם לא יסוף מזרעם" (ירושלמי מגילה).

העולה מן הדברים הוא כי חג הפורים ומגילת אסתר אינם בטלים לעולם. מהי הייחודיות של חג הפורים ומגילת אסתר ומדוע הם מתייחדים במעלה זו של משמעות נצחית?

המזן האגני

כפי שנראה במגילה, ישנה שייכות וזיקה ברורה בין נס פורים למלחמת עמלק, המן מכונה במגילה 'האגג' - כלומר מזרע עמלק, חז"ל אף קבעו לקרוא ביום הפורים את פרשת ויבא עמלק (מגילה ל:). והדברים צריכים ביאור, מהו עומק השייכות של מלחמת עמלק לפורים, הלא ודאי שלא רק היותו צאצא לזרע עמלק הוא שעומד במרכז העניין.

שורש הרע בעמלק

על הפסוק 'מלחמה לה' בעמלק מדור דור' מביאים הראשונים את מאמר חז"ל: **רבי לוי בשם רבי אחא ברבי חנינא אומר: כל זמן שזרעו של עמלק בעולם, לא השם שלם, ולא הכסא שלם.** אבד זרעו של עמלק, השם שלם והכסא שלם. (תנחומא כי תצא, ה').

יש להבין מהו הרוע הגדול בעמלק עד כדי שהתורה מכריזה ש'מלחמה לה' בעמלק' ומה עומק העניין ש'אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק'.

נראה שביאור הדברים כרוך בהבנה של שורש מצוות 'מחיית עמלק', אותה אנו מקיימים גם בימינו במצוות זכירת מעשה עמלק על אף שאין אפשרות לדעת האם ישנם עמלקים ומי הם - כלומר, עמלק הפך במסורת ישראל למושג שחורג מהמציאות הפיזית של עם מסוים או אנשים מסויימים שרוצים להשמיד את ישראל ואנו מחוייבים למחות אותם מעל האדמה. אותה מלחמה לה' מדור דור כנגד עמלק, לובשת צורה ופושטת צורה בכל דור ודור, המצווה אינה עוסקת רק במחייה מעשית והשמדת זרע עמלק מן העולם, אלא במחייה רעיונית של כל דבר שנושא את האופי העמלקי בעולם. מהו איפוא שורש 'בחינת עמלק' אותה אנו מצווים להכחיד?

ההסבר לכך נעוץ בהבנת תוכן המלחמה של עמלק בישראל ואופן ההתמודדות שלנו עם עמלק. מאבקו של עמלק אשר בא להלחם עם ישראל בהיותם במדבר לא היה מבוסס על סכסוך או איום מסילוקם מארצם, לעמלק לא היה חבל ארץ, ובשונה משאר העמים יושבי ארץ כנען, הוא לא היה מאויים מבני ישראל. כלומר, מטרתו היחידה של עמלק במלחמתו עם ישראל הייתה אפוא אך על עצם הקיום של עם ישראל כ'עם סגולה', לקעקע את התפיסה שהייתה רווחת שעם ישראל הם עם סגולה בלתי מנוצחים המונהגים ומושגחים על ידי ה'.

זהו המכנה המשותף לעמלקיות שקיימת בכל הדורות וגם בדורנו. ההתנגדות לעצם הקיום של עם ישראל כעם הנבחר, מתגלגל עד ימינו באנטישמיות ורדיפת עובדי ה' על שלל הופעותיה, אין כאן מאבק שקשור בסכסוך כלשהו על מקום או רכוש כדרכם של סכסוכים במקומות אחרים ובעמים אחרים, אלא מאבק על עצם מעמדו

1. או שלא היה בארץ ישראל, שכן לא מצאנו בכל דברי התורה והנביאים שהיו משבעה עממים ולא נזכר שיש להם חבל ארץ כלל, וכמו כן לא מצאנו בשום מקום שנלחמו ישראל עם העמלקים על מקומם, וכל המלחמות עם העמלקים היו או במקומם של ישראל כמלחמת עמלק שבמדבר, או כחלק ממלחמה עם עמים אחרים (כבשופטים ז.י. ועוד) ומה שמצאנו בשמואל (א 10) 'עיר עמלק' אינו עוסק בכיבוש המקום אלא בהריגת העמלקים על ידי שאול ומשכך 'עיר' מורה על מקום קיבוצם ולא דוקא על נחלתם. ומ"מ משמע שלא היה בארץ ישראל אלא 'מחיל' בואף שור אֶשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרָיִם'.

המיוחד של עם ישראל כעם המבשר לעולם את דבר ה', שמו ותפארתו. ומשך זו שנאה אינסופית שאינה עשויה להסתיים לעולם ותמיד מוצאת דרכים חדשות להצר את צעדיהם של עם ישראל. זוהי אם כן משמעותה של 'מחיית עמלק' הקיימת בכל דור ודור.

לנצח במלחמת עמלק

כנגד עמלק שבאו להילחם עם בני ישראל, ולקעקע את מעמדם המיוחד של עם ישראל - עם ה', נדרשו בני ישראל לצאת למלחמת חורמה ולהשמידם וגם למחות כל זכר מהם מעל פני האדמה. בדווקא נצטוו ישראל להשיב באותה מטבע משום שעם סוג התנגדות זו אין מקום לבוא בדברים או להגיע לפשרות, עלינו להתעצם נגדה באופן החריף ביותר ולכלותה מן העולם ורק אז יוכל כיסא ה' להגיע לשלמותו.

אך כיצד אפוא תבצע המלחמה נגד עמלק שאינו מכיר בקיומו ומתנגד לקיומו של עם ה' - עם סגולה? באלו כלי מלחמה יש להילחם באותה 'בחינת עמלק'?

מלחמת חורמה זו נגד עמלק מצריכה בראש ובראשונה שעם ישראל עצמו יהיה בטוח בדרכו, בזהותו, ובהיותו העם הנבחר שתפקידו לגלות את שם ה' בעולם. כך אכן התנהלה מלחמת עמלק במדבר "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק" וכפי שלמדנו חז"ל: "וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלין." (משנה ראש השנה ג' ח') כלומר, ניצחון ישראל על עמלק לא היה תוצאה של גבורתם הטבעית של ישראל, תלויים הם בידיו של משה המחזקם לשעבד את לבם לאביהם שבשמים המעמיד מול עמלק את הביטחון בבחירתו של ה' בישראל. והיא אשר גורמת לגבורת ידו של ישראל על עמלק.

התעצמות פנימית זו המקבלת ביטוי ברור במלחמת עמלק הוא תהליך ארוך שיקח עוד שנים ארוכות שבהן יגיע עם ישראל לביטחון מלא ולהזדהות מלאה עם תפקידו כעם ה', אך זו המטרה אליה מכוון עם ישראל ובהתגשמותה יהיה כסא ה' שלם. ההכרה הברורה הזאת של בני ישראל במעמדם היא אשר תאפשר את מחיית עמלק כראוי. ההכרה בזהותו כעם ה' אינה קיימת כדבר המובן מאליו, אלא הוא נרכש בתהליך ממושך, ולכן 'מלחמת עמלק' נמשכת בכל דור ודור.

נס הפורים

לאחר שעמדנו על שורש הרוע של עמלק ואופן המלחמה איתו, נבין את השייכות לסיפור מגילת אסתר וחג הפורים. בנקודת הזמן שבה התרחש סיפור המגילה, גלות בית ראשון, היתה סכנה ממשית לכך שכאשר לעם ישראל אין ארץ משלו ואין בית מקדש הוא עלול להתבולל בתוך עמי ממלכת אחשורוש. וכמובא בגמ' (מגילה יב א) ש"ישראל נענשו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע" ומשמע שם בגמ' שבסעודה זו לא היה מעשה איסור², וכן מבואר בפרקי דרבי אליעזר: (טו) 'וְכָל מִי שֶׁהָיָה מְאָכְלוּ בְּטֶהְרָה, הָיָה נֹתֵנִין לוֹ מְאָכְלוּ בְּטֶהְרָה. וְכָל מִי שֶׁהָיָה מְאָכְלוּ בְּטֶמְאָה, נֹתֵנִין לוֹ מְאָכְלוּ בְּטֶמְאָה, לְקַיֵּם מַה שֶׁנֶּאֱמַר 'לַעֲשׂוֹת כְּצֶוֶן אִישׁ וְאִישׁ'³. אך סעודה זו מסמלת את מצבם הרוחני של עם ישראל, שאינם מחוברים מספיק לזהותם היהודית אלא מנסים להיטמע בעמים המקומיים שבתוכם הם חיים וכך מורה גם הלשון בגמ' 'שנהנו מסעודתו של אותו רשע'⁴.

ומנגד להשתתפותם של היהודים בסעודת אחשורוש, במרכז סיפור המגילה עומד סירובו של מרדכי היהודי להשתחוות להמן. במדרש מבואר כי סירוב זה אשר הביא לגזירת הכליון על עם ישראל ולאחר מכן למלחמת היהודים ולניצחונם. לא היה פשוט מדין 'הרג ואל יעבור שבאיסור עבודה זרה' ואף היה מי שחלק עליו וסבר שאין לו לסכן את ישראל בשביל סירובו, כך משמע בדברי רבא במגילה (יב ב) ומפורש בספרי:

'ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה'. אמר לו הוי יודע שאתה מפילנו בחרב, מה ראית שאתה מבטל קלוסין של מלך, א"ל שאני יהודי, (ספרי דאגדתא על אסתר, מדרש פנים אחרים, נוסח ב פרשה ג).

הרי, לפי הספרי, מרדכי אינו מצדיק את סירובו להשתחוות להמן למרות הסכנה שיש בדבר מדין 'הרג ואל יעבור'⁵, טענתו היחידה היא 'אני יהודי'. זהו מופע של עוצמה יהודית מול המן המגנה כל העת באזני אחשורוש

המשך בעמוד 6

2. וע"כ סברו תלמידיו של רשב"י שנעשה להם לבסוף נס שלא היה איסור גמור.

3. וכן הוא באסתר רבה (פרשה ב) 'רב אמר אין אונס ביין נסך'. וכן משמע בגמ' 'לעשות כרצון איש ואיש, אמר רבא: לעשות כרצון מרדכי והמן' וכ"פ המדרש"א שם. ויש אחרונים שביארו שאף שלא חטאו במאכלות אסורות חטאו באיסורים דרבנן וכדו' ועיין בית הלוי שמות יט, שם משמואל, חתם סופר על המגילה, וביערות דבש (ח"א דרוש ג).

4. וכך דייק גם ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק שמות שושן פורים.
5. וז"ל הגמ', 'רבא אמר כנסת ישראל אמרה לא ידוך גיטא ראו מה עשה לי יהודי ומה שילם לי מימיני, מה עשה לי יהודי דלא קטליה דוד לשמעאי, דאיתליד מיניה מרדכי, דמיקני ביה המן'.

6. וכך נראה גם מסקנת הגמ' בסנהדרין סא ע"ב דלהמן אין דין נעבד משום שעבד מיראה. וראה עוד בספרי (שם, פרשה א) 'מה עשה אותו רשע, הלך ועשה לו צלם מרוקם בבגדו, כנגד לבו, והוי משתחויים לו, וכל מי שהיה משתחוה לו היה משתחוה לע"ז, וכן הוא בעוד מקומות, והוא באופן אחר שלא היה המן עצמו ע"ז אלא היה בבגדו, ואפשר שכוננת הספרי כאן שלכן לא סברו כולם שהוא איסור גמור להשתחוות להמן שהוא עצמו אינו ע"ז, ומה שהוא בבגדו אפשר אין מכוון על זה כשמשתחוהו, אמנם בגמ' בסנהדרין משמע שהמן עשה עצמו ע"ז (ורק מסקנת הגמ' דאין איסור עבודה בו דנעבד רק מיראה).

פּשטא

פּשטות המתחדשים במקרא ובאגדה

העץ אשר עשה המן למרדכי

וַיֹּאמֶר חֲרַבּוֹנָה אֶחָד מִן הַסְּרִיסִים לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ, גַּם הִנֵּה הָעֵץ אֲשֶׁר עָשָׂה הָמֶן לְמַרְדֳּכִי אֲשֶׁר דָּבַר טוֹב עַל הַמֶּלֶךְ עִמָּד בְּבַיִת הָמֶן גְּבוּהָ, חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ, תִּלְהוּ עָלָיו. וַיִּתְּלוּ אֶת הָמֶן, עַל הָעֵץ, אֲשֶׁר הֵכִין לְמַרְדֳּכִי וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ, שָׁכְחָה.

מפשטות הפסוקים נראה שהמידע שמוסר חרבונה לאחשוורוש בדבר העץ שהכין המן למרדכי, משמעותי בעיני אחשוורוש ומגדיל את כעסו על המן, עדי כדי שהוא גוזר את דינו באופן מידי לתליה. ואכן, כבר אמרו חז"ל ש"חרבונה זכור לטוב". אך עניין זה צריך ביאור. מה יש במידע על העץ המוכן למרדכי שהכעיס כל כך את המלך אחשוורוש ומדוע חרבונה ראה צורך לומר זאת למלך?

נראה שהבנת הדברים טמונה בהסתכלות רחבה יותר על העץ המדובר שנעשה בעצתה של זרש אשתו של המן. לאחר שהמן מתנה בפניה את כעסו הרב על מרדכי שאיננו משתחוה לו אומרת זרש: **'עֲשׂוּ עֵץ גְּבוּהָ חֲמִשִּׁים אַמָּה, וּבִבְקֶר אֹמַר לְמֶלֶךְ וַיִּתְּלוּ אֶת מַרְדֳּכִי עָלָיו, וְבֵא עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתָּה שְׂמַח; וַיִּיטֵב הַדָּבָר לְפָנֵי הָמֶן, וַיַּעַשׂ הָעֵץ'** מהו הדבר המיישב את דעתו של המן? האם ישנה חכמה מיוחדת בעצתה של זרש לתלות את מרדכי? אם היא מציעה להרוג אותו ולסלקו מן הדרך, מן הסתם המן כבר היה עושה זאת קודם וככל הנראה משום מה לא היה יכול, ואם כן מהו אפוא הפתרון הייחודי שעומד בדבריה של זרש ומיישב את דעתו של המן?

מרדכי מורד במלכות

עונש התלייה על העץ מופיע כמה וכמה פעמים במגילה כשהפעם הראשונה היא בסיפור בגתן ותרש שזממו להורגו **וַיִּבְקְשׁוּ לְשַׁלַּח יָד, בְּמֶלֶךְ אַחֲשֵׁוּרִשׁ... וַיִּבְקֶשׂ הַדָּבָר וַיִּמְצָא, וַיִּתְּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל עֵץ**. נראה אם כן, שעונש התלייה ניתן על בגידה ומרידה במלכות. לאור זאת נראה לבאר את הצעתה של זרש; המן כועס מאוד על מרדכי שפוגע במעמדו על ידי כך שאיננו משתחוה לו, אך הוא אינו יכול להורגו. מרדכי הוא אדם חשוב בשושן והמן לא יכול להורגו בלי סיבה, הדבר כמובן מגדיל את כעסו שאותו הוא מתנה באוזני זרש אשתו וכל אוהביו. על כך באה עצתה של זרש אשתו 'עשו עץ' כשהכוונה היא שיכריז על מרדכי כמורד במלכות. המורד במלכות נידון בתלייה ללא שהיות וללא התחשבות במעמדו.

דמה בנפשו ללכוד ונלכד

המן שומע לעצת אשתו וכך הוא עושה. אך מחמת התגלגלות הדברים במגילה הוא לא מספיק לומר זאת למלך. ובינתיים הוא מוצא את עצמו במצב בעייתי מאוד, אחשוורוש מתוודע לכך שמרדכי מאוד נאמן למלכות ומנגד אסתר מציגה את המן ככזה שמבקש להרוג אותה ואת עמה וחותר תחתיו, ולאחר מכן הוא אף חושד בו שהוא מתכוון לכבוש את המלכה. בדיוק ברגע הזה מספר חרבונה למלך על העץ שהכין המן למרדכי. המלך רואה בכך מרידה של המן. הוא מפרש את הכנת העץ ע"י המן כמעין הכרזה של המן על מלכותו שלו ועל הפוגע בו כמורד במלכותו.

הבנה זו היא אפוא החלק האחרון בתפיסה החדשה שמתגבשת אצל אחשוורוש ביחס להמן. מאיש אמונו הוא הופך לחתרון ורוקח מזימות, וכשהוא מתוודע על ידי חרבונה לכוונתו של המן לתלות את מרדכי באשמת מרידה במלכות הוא מתקבע אצלו סופית כמורד במלכות שדינו תלייה. כוונתו של המן היתה לשכנע את אחשוורוש שמרדכי מורד במלכותו וכי עליו להעניש בעונש מוות, אך בהשגחת ה' וברחמי נפל המן בעצמו בבור אשר כרה. וכמאמר הפייטן **'עִמָּד בְּעֲשָׂרוֹ וַיִּפֹּל בְּרִשְׁעוֹ, עָשָׂה לוֹ עֵץ וַיִּתְּלוּ עָלָיו'**.

עומק דאגדתא ביאורים בעומק אגדות חז"ל

קבעוני לדורות

מגילה ז' ע"א: "אמר רב שמואל בר יהודה שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות, שלחו לה קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות, שלחה להם כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס. רב ורב חנינא ורבי יוחנן ורב חביבא מתנו בכוליה סדר מועד כל כי האי זוגא חלופי רבי יוחנן ומעייל רבי יונתן. שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות, שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים שלישים ולא רבעים, עד שמצאו לו מקרא כתוב בתורה, "כתב זאת זכרון בספר". כתב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה זכרון מה שכתוב נביאים בספר מה שכתוב במגלה".

הגמרא מספרת על משא ומתן שמתקיים בין אסתר לבין החכמים. אסתר מבקשת שמגילת אסתר תיכנס לספרי הקודש של עם ישראל. בתחילה חכמים דוחים את בקשתה, או משום שסיפור המגילה עלול לעורר שנאה של אומות העולם לישראל, או כיון שאין מקור בתורה לכך שנצרכת גם מגילה על מחיית עמלק מעבר למה שכבר נכתב בתורה, במשנה התורה ובנביאים. לבסוף, למעט רבי יהושע שנישאר בדעתו, החכמים מקבלים את דעתה של אסתר והמגילה הופכת לחלק בלתי נפרד מכ"ד ספרי הקודש שמהווים את גוף התורה הבסיסי של עם ישראל.

גם לאחר קבלתה של המגילה וקביעתה כחלק מכ"ד הספרים, נראה שעדיין מעמדה אינו ברור כל צרכו. הגמרא מביאה דיון האם המגילה מטמאה את הידיים וקושרת אותו לדיון האם מגילת אסתר ברוח הקודש נאמרה. כלומר, שאלת מעמדה של מגילת אסתר עדיין נותרה פתוחה במובן מסוים.

אמר רב יהודה אמר שמואל אסתר אינה מטמאה את הידיים. למימרא דסבר שמואל אסתר לאו ברוח הקודש נאמרה והאמר שמואל אסתר ברוח הקודש נאמרה, נאמרה לקרות ולא נאמרה ליכתוב. (שם)

יש להבין מה עומד בשורשו של המשא ומתן המתקיים בין אסתר לחכמים. מדוע אסתר רואה בכך דבר חשוב והכרחי כל כך בעוד חכמים חוששים ומתלבטים בזה.

יש גם לדייק בטענת אסתר "קבעוני לדורות". ניסוח זה אינו מתייחס במפורש להכללת המגילה בתוך ספרי הקודש אלא להיקבעות לדורות. מה אפשר ללמוד מצורת התנסחות זאת של אסתר בטענתה? ומעבר להבנת עצם הדיון בין אסתר לחכמים יש להבין כיצד דברים אלו עולים בקנה אחד עם מקומות אחרים בהם נראה שמבחינה מסוימת יש למגילת אסתר מעמד גבוה מספרי הנביאים והיא מושווה לעיתים אף לספר התורה עצמו.

רבי יוחנן אמר: הנביאים והכתובים עתידין ליבטל, וחמשת ספרי תורה אינן עתידין ליבטל. מה טעמא "קול גדול ולא יסף". רבי שמעון בן לקיש אמר אף

מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל. נאמר כאן "קול גדול ולא יסף", ונאמר להלן "וזכרם לא יסוף מזרעם" (ירושלמי).

אם בדברי החכמים לעיל מצאנו התלבטות האם אסתר בכלל ראויה להיות חלק מספרי הקודש, הרי שמדברי הירושלמי עולה מסקנא הפוכה לגמרי. לא רק שאסתר היא חלק מהספרים, אלא היא איננה מתבטלת לעולם כמו חמשת ספרי התורה. כיצד אפשר להבין את הדברים.

השוואה זו בין המגילה לספר התורה מתקיימת גם בהלכות כתיבת המגילה שבחלקן דומות להלכות כתיבת ספר התורה, וכפי שכותב הרמב"ם: "אין כותבין את המגילה אלא בדיו על הגויל או על הקלף כספר תורה, ...וצריכה שרטוט כתורה עצמה... ואינה נתפרת אלא בגידין כספר תורה". (הל' מגילה ב, ט-יב) כלומר, מגילת אסתר דומה במעמדה ובקדושתה לספר התורה עצמו. דבר זה מצריך עיון בפני עצמו, מדוע אכן זכתה מגילת אסתר למעמד ולקדושה שכזו? והשאלה מתחדדת כמובן לאור מה שראינו לעיל, על כך שעצם הכללתה של המגילה בספרי הקודש שנויה במחלוקת.

פורים ויציאת מצרים

בכדי להבין את הדברים יש להעמיק ולהבין את סודו של סיפור המגילה ואת מעלתו הגדולה של חג הפורים, חז"ל משווים את נס חג הפורים ליציאת מצרים:

ת"ר ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה מאי דרוש אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה ממיתה לחיים לא כל שכן.

(מגילה י"ד)

דבריו של רבי יהושע בן קרחה אינם מובנים לכאורה. הלא, השירה שנאמרה ביציאה מעבדות לחירות לא היתה רק על ההצלה הפיזית. האירוע של יציאת מצרים הוא האירוע המכונן ביותר בתולדות עם ישראל, ובו הפך עם ישראל לעם ה'. איך אפשר להשוות אליו אירוע הצלת חיים ספציפי ויהיה גדול וחשוב ככל שיהיה?

ימי הפורים אינן בטלים לעולם

נראה שבדבריו של רבי יהושע בן קרחה טמונה הבנה עמוקה של חג הפורים. מצינו בחז"ל כל המועדים עתידין ליבטל, וימי הפורים אינן בטלים לעולם (ילקוט שמעוני. משלי) מדוע לפורים ישנו מעמד נצחי בשונה משאר המועדים?

הארכנו על כך במאמר "נצחיות חג הפורים" ונחזור בקצרה על עיקרי הדברים הנצרכים לנו לענייננו. סיפור המגילה הוא סיפור ההתחברות וההזדהות של עם ישראל עם ייעודו כעם הנבחר. כנגד החשש שהם יאבדו את זהותם בגלות ללא ארץ ישראל וללא בית המקדש, מרדכי, אסתר ולאחר מכן כל היהודים ניצבים בגאווה מול גזרות המן המוטלות על היהודים באשר הם, ומשיבים מלחמה מתוך חיבור פנימי עמוק לזהותם היהודית. המגילה מתחילה במצב שבו החיבור של היהודים לזהותם המושך בעמוד 5

משנה את התמונה ויוצרת צורה חדשה של יחס עם הקב"ה. כזאת שאינה מבוססת על הגילוי של הקב"ה בקולות וברקים וקול שופר, אלא נוצרת דווקא מתוך המצב הגלותי שבו הקב"ה מסתיר את פניו, והיא מבוססת על עצם הרצון של עם ישראל בקשר עם ה', רצון שנובע מאהבתם הפנימית לה' ולתורתו.

מגילת אסתר כתורה עצמה

ועדיין צריכים אנו לבאר את פשר הדברים כשמחד גיסא מתלבטים החכמים האם להכליל את מגילת אסתר בספרי הקודש, ומאיך מצינו שמגילת אסתר מקבלת מעמד הדומה למעמד של ספר התורה עצמו בהלכותיה ובכך שאינה בטלה לעתיד לבוא. תמהנו בתחילת דברינו על יחס זה שנראה כסתירה בדברי חז"ל. הביאור הוא שכיון שכאמור, ביסוד המגילה טמונה הוספה של מימד נוסף לקשר שבין הקב"ה ועם ישראל, ועל כן השאלה האם מגילת אסתר נכללת בספרי הקודש היא שאלה מהותית המשליכה על האופן שבו "תיקבע לדורות" צורת הברית בין הקב"ה ועם ישראל, שכן את עיקרי האמונה והקשר שלנו עם הקב"ה וחובתנו בקיום מצוותיו התורה מבססת על המאורע של הופעת ה' וגילוי שכניתו לעיני כל חי במעמד הר סיני באופן יחיד מסוגו מיום בריאת העולם, וכפי שמעיד הכתוב (דברים ד, לב) 'הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו', ובהכללת מגילת אסתר וקביעתה לדורות ישנה מבחינה מסוימת העמדה של חובתנו לה' ולתורתו כביכול במהלך שונה, מהלך של אהבה פנימית וקשר שבא מתוך ההסתור. ועל כן, השאלה האם לקבוע לדורות את אופן היחס הזה ולהוסיף על מה שנאמר בתורה עצמה היא שאלה כבדת משקל, וזה מה שעמד בבסיס התלבטות החכמים בדבר.

אך מאותה סיבה, לאחר שהוכרע שכן לקבוע את מגילת אסתר לדורות ולהכלילה בכ"ד ספרי הקודש, הרי שמעמדה וקדושתה היא רבה מאוד ובמובנים רבים היא דומה לספר התורה, באשר היא אוצרת בתוכה את החיבור העמוק ביותר בין עם ישראל לקב"ה ולתורה. זאת גם הסיבה שאינה בטילה לעתיד לבוא. שני הספרים יחד יוצרים את הברית השלמה והנצחית בין הקב"ה ועמו הנבחר. וכשם שספר התורה נקבע לנצח בבסיסו של עם ישראל כך גם מגילת אסתר שבה בחר עם ישראל מצידו להתמסר באופן מוחלט ובקומה זקופה לברית עם ה' נקבעת לנצח ביסודות האמונה של עם ישראל.

ספר תורת הגלות

להכרעה לכלול את מגילת אסתר בגוף התורה וכחלק מכ"ד ספרי הקודש ישנה משמעות נוספת ועמוקה. כאשר עם ישראל עומדים לקראת הגלות הנוראה שבה יהיו רחוקים מארצם ומהאופן האידיאלי של נוכחות אלוהית ישירה וקיום התורה ומצוותיה, הרי שבקביעתה של אסתר לדורות קובעים חז"ל שישנו גם רובד נוסף ועמוק יותר לברית, כזה שמתקיים בכל תנאי ובכל מצב ואיננו תלוי בשום דבר חיצוני אלא רק בעצם הבחירה והרצון של הקב"ה ועם ישראל האחד בשני. ברית מגילת אסתר היא זו שתלווה את העם היהודי בכל תלאות הגלות עד ביאת גואל צדק.

וליהדותם נמצא בסימן של היחלשות משמעותית כתוצאה ממצב הגלות בו הם נמצאים באותה שעה, אך מרדכי ואסתר גורמים במעשיהם ליצירת חיבור מחודש של היהודים לייעודם ולברית עם ה'.

הדור קיבלוה מאהבה

השייכות בין הקב"ה לעם ישראל שנוצרה באירועי הפורים יש בה רובד עמוק יותר מצורת השייכות שהייתה עד כה לעם ישראל כיון ששייכות זו נוצרה מתוך בחירה של עם ישראל, בחירה שמבטאת את רצונם הפנימי והכנה ביותר לדבוק בה', בברית ובתורתו. וזאת על אף שהוא איננו שוכן בתוכם בצורה השלמה והגלויה והם אינם על אדמתם. חיבור עמוק זה מהווה השלמה של ברית מעמד הר סיני ויצירת מצרים שבהם קיבל עם ישראל את התורה באימה וביראה לנוכח התגלות ה' הברורה שאין בן אנוש יכול לעמוד בפניה. קעת הם מקבלים על עצמם לדבוק בברית ה' גם כאשר נוכחות ה' אינה גלויה.

זהו עומק המימרא המפורסמת של רבא בעניין זה:

אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כנגיית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשוורוש. דכתיב 'קימו וקבלו היהודים', קיימו מה שקיבלו כבר (שבת פ"ח).

רבא רואה בחג הפורים את ההשלמה של מתן תורה. בסיני ניתנה התורה ע"י התגלות ישירה של הקב"ה, וקבלת התורה נכפית עליהם. בפורים בחרו היהודים מחדש ומתוך רצון פנימי שלהם בתורה על אף שהקב"ה אינו מתגלה עליהם.

קעת מבוארים היטב דברי רבי יהושע בן קרחה שהשווה את ניסי הפורים ליציאת מצרים. אכן, יציאת מצרים היא האירוע בו נוצר עם ישראל והפך לעם, אך גם חג הפורים עוסק בכינונו של עם ישראל ע"י בחירתו ורצונו, ומשמש כצלע נוסף והכרחי ליצירה שראשיתה ביציאה מעבדות מצרים לחירות ובמעמד הר סיני.

קבעוני לדורות

מעתה נוכל להבין את עומק הנידון על הכללתה של מגילת אסתר בתוך כתבי הקודש. אסתר מבקשת "קבעוני לדורות". בקשתה של אסתר המנוסחת בצורה זאת אינה רק שמגילת אסתר תהיה אחת מספרי הקודש, אלא מבקשת לקבוע את הברית המחודשת שנוצרה בסיפור המגילה, כהמשך ישיר של הברית בין הקב"ה ועם ישראל שהתקיימה ביציאת מצרים ובמתן תורה. בהכללתה של המגילה בגוף התורה שבכתב ישנה כביכול 'הגדרה מחודשת' של הקשר בין הקב"ה ועם ישראל. ללא מגילת אסתר, מבוססת קבלת התורה רק על ברית סיני שכאמור עיקרה הוא בהתגלות ה' ונוכחותו הישירה וכמאמרם 'כפה עליהם הר כנגיית'. הכנסתה של מגילת אסתר

נצחיות חג הפורים

את עם ישראל כי הינם נבדלים ונפרדים משאר האומות; 'ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים' וכפי שמבארת הגמ' (מגילה יג ב) 'דלא אכלי מינן ולא נסבי מינן ולא מינסבי לן' - עומד מרדכי בקומה זקופה ומצהיר בגאון על היותו בן לעם הנבחר שאיננו ככל העמים, ולכן הוא לא משתחוה להמן.

לאחר מכן אסתר ממשיכה דרך זו ומעצימה אותה. אסתר יוצרת דרך מחודשת שאינה דרכו הרגילה של עם ישראל, ולצד התפילה והצום היא יוזמת מלחמה של ממש כנגד אויביהם של ישראל. מעבר להצלת הגוף שיש במלחמה הזו היא יוצרת גם את אותו חיבור פנימי של היהודים עם זהותם כעם העומד בברית עם ה'. כאשר הם מתאגדים כקבוצה להילחם בגויים הם עושים זאת ללא שיש להם דבר חיצוני שיאגד אותם, אך בעצם יציאתם למלחמה באויביהם הם מכריזים על בחירתם ביהדותם ובברית עם הקב"ה.

דומה למלחמת עמלק במדבר שם ניצחו בני ישראל את עמלק בזכות ידיו של משה שהרימו את מבטם לאביהם שבשמים, גם כאן ניצחונם במלחמה הפיזית הוא תוצאה של ניצחונם המקדים במאבק הפנימי. מרדכי ואסתר גרמו ליהודים שהיו כפסע מלוותר על היותם עם ה', לאזור חיל ולבחור מחדש בה' ובתורתו, ומתוך תודעה זו הם יצאו למלחמת חורמה כנגד המנסים להשמיד ולכלות את שם ישראל - תוך שהם נושאים עיניהם לאביהם שבשמים, ונחלו בה ניצחון גדול.

ניצחון היהודים המופיע במגילה מסמן עבורנו עד היום את צורת הקיום היהודי בשיאה, ככזו המתקיימת מתוך הזדהות עמוקה וחיבור פנימי לתפקידנו כממלכת כוהנים וגוי קדוש הנושאים בגאווה את בשורת גילוי שם ה' בעולם. זהו רובד נוסף ועמוק בדברי חז"ל 'הדור קיבלוה מאהבה' (שבת פ"ח ע"א וברש"י שם) [ראה הרחבת הדברים במדור 'עומקא דאגדתא']. הבחירה של העם היהודי בברית עם הקב"ה כמוה כקבלת התורה מחדש, חז"ל מעלים כאן על נס את הבחירה מחדש של העם היהודי בזהותו ובברית עם הקב"ה שנכרתה מחדש בימי הפורים.

ימי הפורים אינן בטלים לעולם

נראה שזוהי גם המשמעות של המימד הנצחי של חג הפורים ומגילת אסתר, יסוד הדברים טמון בהבנה שפורים הוא החג שבו, כאמור, בחר עם ישראל בברית עם הקב"ה והעמיק את החיבור שלו לה' ולתורתו, ומשכך הוא איננו יכול להתבטל. שאר המועדים מתבטלים כיוון שהם מציינים אירועים ספציפיים שמזווית הראיה של העתיד לבוא יהיו בעלי משמעות פחותה. אך עצם הבחירה של עם ישראל והחיבור הפנימי שלהם להיותם עם נבחר הוא בעל משמעות באותה מידה תמיד כיון שהוא מכוון את עצם הברית ומהווה תוספת הכרחית לברית שנכרתה בסני. כאשר בוחר עם ישראל מצידו להתמסר באופן מוחלט ובקומה זקופה לברית עם ה' נקבע חג זה לנצח בתשתית של עם ישראל.

מודעה רבה לאורייתא

הננו שמחים להודיע לציבור מבקשי ה' כי מידי מוצאי שבת מתקיים

שיעור בנביא שמואל

מפי מורנו הרב שליט"א

בהיכל בית המדרש המרכזי, רח' יהודה הלוי 10, בני ברק, בשעה 21:00

ניתן לצפות בשיעור בשידור חי וכן להקשיב ולצפות בשיעור לאחר מכן.

ניתן לפנות במייל לקבלת קישור.

-- השיעור מיועד לציבור הרחב --

בברכת התורה

העלון יוצא לאור על ידי מכון 'תבונות', רח' יהודה הלוי 10 בני ברק

a@tvunot.net | 053-41-6-8888

להארות והערות
ולקבלת תכנים נוספים
ניתן לפנות במייל

להרשמה
לקבלת העלון במייל
יש לשלוח פניה במייל

לתרומה להדפסת העלון
ניתן לפנות במייל, בטלפון
או בעמדת קהילות.
כמו כן ניתן להנציח את
הדפסת העלון